

26. jún 2026 o 09:21

Zaujímali ju semienka púpavy aj kvapky dažďa. Maria Bartuszová povyšovala prírodné procesy na zázrak umenia

V Galérii mesta Bratislavy sa koná výstava jej diel.

Zuzana Bartošová

Maria Bartuszová prijednom zosvojich rozmerých diel. (zdroj: archív Marie Bartuszovej)

Zaujímal ju dážď, sneh, klíčenie, vrstvenie šupín zrejúcich plodov, ich praskanie, narastanie stvolov. Fenomény, ktoré si málokto dovoľí vyjadriť sochou. Ale Maria Bartuszová (1936, Praha – 1996, Košice), tvoriaca ďaleko od centier výtvarného diania, sa odvážila.

Nemodelovala hlinu, ani nesekala kameň. Sadru nalievala do gumených balónov a nechala ju stvrdnúť do okrúhlych foriem, preväzovala ich ešte ako mäkké, aby poukázala na jej tvárnosť. Majstrovským spôsobom násobila odlievania, čím vytvárala vrstvy krehkých škrupín kompozícií ovoidných tvarov.

Rezignovala na dotyk ruky i na farbu. Biele kompozície, ktoré vytvorila, akoby nepatrili jej, ale boli súčasťou prírody, toho segmentu, ktorý vnímame ako samozrejmosť. Upriamila svoju pozornosť tam, kde ostatní nevideli nič zaujímavé. Vieme, že dážď padá, aký má tvar kvapka vody, že zrno klíči, že škrupina vajčka puká pri liahnutí, že hlina alebo sadra mení tvar, keď ju zovrú kamene... Ona tieto procesy dokázala sochársky zachytiť. A povýšila ich na zázrak umenia.

Kompozície biomorfných tvarov našli uznanie a obdiv rovnako u odborníkov, ako aj u divákov, ktorí hľadajú vo výtvarnom umení harmóniu a krásu.

Študovala keramiku, cítila sa ako sochárka

Maria Bartuszová, za slobodna Vnoučková, pochádzala z Prahy, kde aj študovala na Vysokej škole umeleckého priemyslu, odbor keramika. Po svadbe so sochárom Jurajom Bartuszom (1961) krátko pobudla v jeho rodnom Kameníne, kým sa rodina presťahovala do Košíc.

Napriek štúdiu keramiky sa cítila ako sochárka. Už v ranom období vytvorila práce, v ktorých stvárnila pominuteľnosť nepevného stavu hmoty na hranici možnosti statiky. V kompozícii *Bez názvu* (1964–65) je v centre vstup na výstavu – vyjadri-la jazykom informelu, ktorý bol v čase jej štúdia už aktuálny, motív dážďa. Jej ďalšie diela vo zväčšenom meradle parafrázovali rozmanité tvary živej prírody: listy rastlín, puky kvetov, semená, a jej jemnejšie javy ako kvapky. Na výstave túto jej túžbu zastupuje hneď pri vstupe kolekcia kompozícií zrn, klíčenia...

V polovici šesťdesiatych rokov inklinovala k neokonštruktivizmu. Bola členkou Klubu konkrétnych, ktorý zastupoval tak českých, ako aj slovenských umelcov a organizoval domáce i zahraničné výstavy. Vtedy vytvorila monochrómné dielo zo striebrosivého hliníkového plechu. Ani geometrické formy jej nezabránilo venovať sa prírodným motívom. Vyjadri-la ich harmonicky (*Semienka púpavy*, 1970–72). Konštruktivistické sú aj jej viaceré monumentálne kompozície pre nové budovy. Na výstave ich zastupujú veľkorozmerné fotografie i štúdie, ktoré predchádzali realizáciám. Neokonštruktivizmu neostala dlho verná.

Maria Bartuszová: Beznázvu, 1864–65. (zdroj: Zbierka Prvej slovenskej investičnej skupiny, Bratislava)

Od polovice šesťdesiatych rokov až do Nežnej revolúcie sa pravidelne zúčastňovala na členských i tematických výstavách východoslovenskej pobočky Zväzu slovenských výtvarných umelcov. Vo svojej voľnej tvorbe však ostala slobodná. Sledovala prírodu, ktorá jej bola bytostne blízka. Približovala sa k nej empaticky: tvar lupeňov a pučiach kvetov ju zaujímal v momente, keď sa rozvinú do priestoru a svojou plnosťou ho ovládnu. Pozvoľnosť jej prístupu neprotirečí jedinečnosti výberu tém.

Maria Bartuszová: Semienka púpavy, 1970-72. (zdroj: Zbierka Prvej slovenskej investičnej skupiny, Bratislava)

Nová kapitola tvorby

Začiatok osemdesiatych rokov bol zlomom v tvorbe Marie Bartuszovej. Fotograf, výtvarný kritik a rodinný priateľ Gabriel Kladek navrhol, aby vytvorila diela pre výstavu nevidiacim deťom, ktorým sa dlhodobo venoval. Maria Bartuszová túto jedinečnú výzvu prijala s plnou vážnosťou. Výsledkom bola kolekcia prác, ktoré sú v kontexte slovenského výtvarného umenia unikátne. Drobné liate kovové objekty sa dajú rozložiť a s ich časťami možno manipulovať. Sú to názorné pomôcky pre tých, čo hmatom a sluchom musia nahradiť svoj zrak. Majú vnútorné tvary, ktoré s dotykmi prstov komunikujú. Uplatnenie hmatu doprialo slepým deťom umelecký zážitok. Výstava z nich uvádza početnú kolekciu. V jej závere je plocha s kópiami, ktorými môžu diváci manipulovať.

V tom čase autorka otvorila ďalšiu kapitolu svojej tvorby. V práci na skladacích plastikách nepokračovala. Odvážila sa ísť ďalej. Rovnaký technologický postup, ktorý už používala predtým, teda odlievanie, začala využívať s novým cieľom. Zviditeľnila vnútro kompozícií, ich vrstvené dutiny s nepravidelne olámanými ostrými okrajmi, na ktorých sa podpísali zranenia pri odlievaní z balónov naplnených do prasknutia sadrovou hmotou, najprv tekutou a následne rýchlo tvrdnúcou.

Výsledné diela fascinujú čistotou snehobielych oblých tvarov a ich viditeľnou krehkosťou. Patria do sveta prírody: sú to doráňané škrupiny viacnásobných obalov, ktoré si ešte udržali svoj ovoidný tvar. Vajce alebo vesmír? – môžeme sa pýtať. Odpoveďou môže byť i to, že ide o rodiaci sa život. Maria Bartuszová práce tohto charakteru predstavila na samostatnej výstave v roku 1988 v Košiciach. Iniciátorom podujatia a fotografom kompozícií bol opäť Kladek.

Okrem vrstvenia a perforovania kompozícií sa Maria Bartuszová v polovici osemdesiatych rokov zamerala aj na mäkkosť sadry, s ktorou pracovala ako s definitívnym materiálom. Aby na tento jej rýchlo miznúci stav poukázala, šnurovala ovoidné tvary špagátmi, ktoré sa po stvrdnutí viditeľne zarezali do oblých povrchov objektov alebo ich zatlačala na ostré hrany sklenených, zrkadlových alebo plexisklových dosiek. Výstava predstavuje početnú kolekciu prác tohto charakteru.

Vrcholné diela Marie Bartuszovej sú biele. Hľadajúc kľúč k tejto absencii farebnosti možno pripomenúť paralely v modernom i avantgardnom umení. Avšak nájdeme ju aj v tvorbe autorov neoficiálnej slovenskej výtvarnej scény. Konceptuálne dielo Biely priestor v bielom priestore (1973) Stanislava Filka, Miloslava Lakyho a Jána Zavarského bolo v slovenskom umeleckom prostredí dostatočne známe. Fenoménu absolútne bielej v prírode, teda snehu, venoval celú líniu svojej akčnej a konceptuálnej tvorby Michal Kern, keď predtým naň upozornil Peter Bartoš Oznamom o činnosti prírody (1969) a realizoval viacero eventov, v ktorých ho využil. Zároveň sa s plnou vážnosťou venoval hmote ako takej a jej premenám (Činnosť v piesku a v blate, 1969). Procesuálnosť vníma ako výrazný impulz pre zrod myšlienky, gesta, umenia, života ako takého a uplatňuje ju takmer v celej šírke svojej tvorby. Tá oslovila aj Mariu Bartuszovú: jej venovala vrstvené ovoidné tvary pukajúcich bielych škrupín. V súvislosti s možnými inšpiráciami treba spomenúť aj objekt Hodvábnik morušový Jany Želibskej vystavený na Soche piešťanských parkov v roku 1970.

Záber z výstavy Byť prírodou v GMB. (zdroj: Nora Sapárová)

Príklon k pocitovej sfére

Tvorba Márie Bartuszovej pri poznaní kontextu, v ktorom tvorila, je ľahšie čitateľná. Na aktivitách autorov neoficiálnej slovenskej výtvarnej scény sa nezúčastňovala. Ale vedela o nich, rezonovala s ich métami. To, že vo svojom výtvarnom prejave ostala slobodná, signalizuje osobnosť presvedčenú o zmysluplnosti vlastnej umeleckej cesty. Paralely medzi jej záujmami a fenoménmi tvorby niektorých slovenských umelcov dokladajú jej vrastenosť do prostredia, ktoré jej síce dávalo inšpiráciu, ale ona ho dokázala prekročiť empatiou a inakosťou svojho videnia. Sústredila sa na pocitovú sféru, ktorá bola väčšine jej kolegov – mužov vzdialená. Bola však blízka viacerým autorkám v stredoeurópskom priestore.

Princíp odlievania, ktorý Maria Bartuszová používala, je v sochárstve samozrejmy. Avšak reálne predmety odlievali a enormne zväčšovali až autori skupiny parížskych Nových realistov začiatkom šesťdesiatych rokov. Medzi nimi sa pohybovala poľská sochárka Alina Szapocznikow (1926 – 1973), ktorá sa zúčastnila aj na sochárskom sympóziu vo Vyšných Ružbachoch v roku 1967. Tu o desaťročie neskôr vytvorila Maria Bartuszová monumentálne Zrno (1977) z travertínu. Pôvodnú drobnú plastiku (1965 – 1967) uvádza plagát aktuálnej výstavy. Jej originálny odliatok i sugestívny záber sochárky z Ružbách je súčasťou vstupu do expozície.

Viacere Bartuszovej vrcholné diela charakterizuje zraniteľnosť vrstvených krehkých tvarov. Tieto fenomény poznáme aj z kompozícií výrazných českých autoriek liberálnych šesťdesiatych rokov, neskôr, počas tzv. normalizácie, odsunutých do zabúdania, Evy Kmentovej (1928 – 1980) a Adrieny Šimotovej (1926 – 2014). Rezonancia s tvorbou známych osobností európskej i domácej výtvarnej scény neznižuje význam umeleckého vkladu Marie Bartuszovej do nášho i globálneho umenia. Je dokladom, že slobodná kreativita iných umelcov a umelkýň ju mohla posmeliť v jedinečnom snažení.

Maria Bartuszová: Bez názvu, 1968. (zdroj: Zbierka Prvej slovenskej investičnej skupiny, Bratislava)

Dobrý krok galérie

Galéria mesta Bratislavy v posledných rokoch uvádza presvedčivé výstavy. Pripravujú ich kurátori, ktorým je zvolená téma i tvorba prezentovaných umelcov/ umelkýň bytostne blízka a dokážu ju zrozumiteľne sprostredkovať divákovi. Niektoré výstavy pripravujú rovnako relevantní externí kurátori, čo je i prípad výstavy Marie Bartuszovej a jej kurátorky Gabriely Garlátyovej. Smelý výber exponátov, keď drobným štúdiám konkurujú fotografie z monumentálnych realizácií v architektúre, ktorým sa Maria Bartuszová systematicky venovala, vyriešil do harmonického celku Matej Gavula, autor architektonického riešenia výstavy. Podesty zVystavená kolekcia si okrem znalosti autorkinej tvorby vyžiadala

aj prehľad o majiteľoch diel, ktorý Gabriela Garlátyová má. Viaceré tipy zrejme musela oželiť. V expozícii chýbajú krehké vrstvené sadrové originály, ktoré sú v Bartuszovej tvorbe považované za zberateľské unikáty. Je to však pochopiteľné. Ich poistné sumy by znásobili finančné náklady výstavy, o zodpovednosti inštitúcie za ich prípadné poškodenie ani nehovoriac.

Maria Bartuszová: Klíčenie, 1966. (zdroj: Zbierka Prvej slovenskej investičnej skupiny, Bratislava)

V situácii dnes finančne podvyživenej kultúry je vzácné, že Galéria mesta Bratislavy nezľavila z náročnosti svojho programu. Maria Bartuszová má po samostatnej výstave v londýnskej Tate Modern (2022 – 2023) a jej repríze v Salzburgu, expozíciu na Slovensku. Odkedy kurátorka Ruth Noack zaradila výber z jej tvorby na svetovú výstavu Documenta v Kasseli (2007), je predtým málo známa sochárka hviezdou euroamerickej výtvarnej scény.